

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr. 2 | juli 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

Openstelling Erfgoedcentrum De Ravenpoort
Dekanijsstraat 10
5688 AR Oirschot

maandagavond van 18.30-21.00 uur

In de vakantiemaanden juli en augustus is het Erfgoedcentrum alleen op afspraak geopend.

Meer informatie over onze Heemkundekring, Oirschotlogie en de Canon kunt u vinden via de links:

- <http://www.deheerlijkheidoirschot.nl>
- <http://www.oirschotlogie.nl>
- <http://www.canonvanoirschot.nl>

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 01 september 2023 aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden bijdragen te redigeren, in te korten of niet te plaatsen.

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr. 2 | juli 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

COLOFON

Redactie:

Maria van Deutekom

Noyenstraat 12

tel. 06 33802883

m.van.deutekom@kpnplanet.nl

Arthur de Vries

den Heuvel 8

tel. 06 21532274

a.devries@heerbeeck.nl

Anneke Hoeijmans

Heistraat 26

tel. 06 15374193

anneke.hoeijmans@outlook.com

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

INHOUD

Spreekwoorden zijn van alle tijden (aflevering 1)

Maria van Deutekom 4

Het heerlijk jachtrecht

Henk van Hout 12

Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot. Afl. 2

Han Smits 29

Een Oirschotse Kanunnik door zijn eigen familie bestolen

Anton Neggers 36

Spreekwoorden zijn van alle tijden (aflevering 1)

De Nederlandse taal kent een schat aan spreekwoorden en gezegden. Er bestaan in onze taal geen honderden maar wel duizenden spreekwoorden en gezegdes. Op de site www.spreekwoorden.nl vind je er maar liefst ruim zesduizend!

In deze reeks voor heemkundig tijdschrift 'Van den Herd' wordt ingegaan op diverse aspecten van het fenomeen spreekwoord, een verschijnsel in onze taal dat al eeuwenlang bestaat. Dat wil overigens niet zeggen dat we zo'n spreekwoord vandaag de dag niet meer zouden kennen. Immers uitdrukkingen als bijvoorbeeld *'Stille wateren hebben diepe gronden'* hebben nog niets aan zeggingskracht ingeboet ook al zijn ze eeuwenoud.

Deze eerste aflevering gaat in op de vraag: Wat verstaan we onder een spreekwoord?

Wat is een spreekwoord?

In het bekende Van Dale woordenboek vinden we als betekenis van 'spreekwoord': 'uitspraak die een algemene levenservaring of wijze les bevat'. Als criterium om te spreken van een spreekwoord wordt hier vermeld dat het moet gaan om 'hele zinnen in de tegenwoordige tijd die een (volks)wijsheid uitdrukken, met een vaste vorm en van een onbekende auteur'. Zoals bijvoorbeeld het spreekwoord: *'Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht.'*

Op de site van www.examenoverzicht.nl wordt hier onder de noemer 'examen Nederlands' nog een criterium aan toegevoegd namelijk dat spreekwoorden en gezegden uitdrukkingen zijn met een 'figuurlijke' betekenis. Dat houdt in dat er **niet letterlijk** wordt gezegd wat er wordt bedoeld. Als iemand bijvoorbeeld zegt: *'De aap komt uit de mouw!'* dan bedoelt hij niet letterlijk dat er een aap uit de mouw komt gekropen maar dat duidelijk wordt hoe iets zit.

Vaak worden zoals hierboven de termen 'spreekwoord' en 'gezegde' door elkaar gebruikt. Toch betekenen die niet precies hetzelfde. Terwijl een spreekwoord uit een hele zin bestaat, is een gezegde korter en een gedeelte van een zin. In tegenstelling tot een zin die bestaat uit een spreekwoord kan een zin met een gezegde wel van vorm veranderen. En een gezegde bevat geen wijsheid terwijl dat bij een spreekwoord wel het geval is.

'Een gegeven paard mag je niet in de bek kijken'

Ter verduidelijking volgen hier twee voorbeelden. Allereerst dat van een spreekwoord: *'Je mag een gegeven paard niet in de bek kijken'* en vervolgens van een gezegde zoals: *'Op de valreep'*.

Naast de term spreekwoord en gezegde wordt voor figuurlijk taalgebruik ook wel de term idioom gebruikt zoals in het van Dale 'Idioom woordenboek'. Het begrip 'idioom' wordt daarin omschreven als 'bijzondere, karakteristieke woorden en uitdrukkingen van een taal, het taaleigen'. Hierbij gaat het om woorden die een karakteristieke, vaste eenheid vormen die samen meer of iets anders betekenen dan de losse woorden. Zoals bijv. wanneer men zegt dat *'iets naar de knoppen is'* als iets kapot is. De term 'idioom' kan gezien worden als een overkoepelende term.

Zoals Jacob Cats ooit schreef in de 'Spiegel van den ouden en nieuwen tijd' (1632), berusten spreekwoorden op ervaringskennis die mensen tijdens hun leven hebben opgedaan. Maar ze kunnen ook gebaseerd zijn op schriftelijke cultuurbronnen zoals verhalen en toneelstukken en niet te vergeten op de Bijbel. Spreekwoorden en gezegden maken een taal mooier. Niet voor niets luidt een oud spreekwoord: *'Spreekwoorden zijn het zout der taal'*.

Welke rol speelt Idioom in de taal?

Idioom is een probaat middel om de communicatie soepeler te laten verlopen. Taalgebruikers begrijpen elkaar door de vaste vorm en het beeldende karakter meestal zonder dat je omstandig uit hoeft te leggen wat je bedoelt. Een mooi voorbeeld daarvan is te lezen in het boek 'Rozen voor de zwijnen' van Ted van Lieshout (2023) dat verhaalt over een kleinkind dat op bezoek is bij zijn opa en oma.

Oma komt thuis en treft opa onderuitgezakt op de bank aan. Ze roept:

'Zit je nu weer met je luie kont op de bank? Vooruit, sta op en ga de kamer stofzuigen.'

De grootouders kijken daarop allebei naar het kind met een blik van:

'Zeg jij er eens iets van!'

Maar wat moet het kleinkind nu zeggen? Als hij oma gelijk geeft krijgt hij ruzie met opa en andersom. Hoe kan hij nu iets verzinnen waar ze allebei tevreden mee zijn?

En dan schiet hem plotseling een spreekwoord te binnen en hij zegt:

'De boog kan niet altijd gespannen zijn'.

Zowel opa als oma zijn het roerend met hem eens en de vrede in huis is weer getekend!

Idioom verlevendigt het taalgebruik en draagt bij aan het vergroten van de woordenschat. Als iemand bijvoorbeeld een flinke tegenvaller heeft gehad en spreekt van *'een koude douche'* die hij heeft gekregen dan is dat spreker en kleurrijker dan alleen het woord 'tegevaller'.

En doordat veel uitdrukkingen zowel een letterlijke als een figuurlijke betekenis hebben vinden veel taalgebruikers spreekwoorden en gezegden grappig. Zoals bijv. het spreekwoord: *'Al draagt een aap een gouden ring, het is en blijft een lelijk ding.'*

Spreekwoorden en gezegden zijn weliswaar tegenwoordig minder populair dan vroeger maar toch worden ze nog regelmatig gebruikt, niet alleen in het dagelijks leven maar ook in de reclame, de media en in de wereld van de kunst.

Wanneer en hoe zijn spreekwoorden ontstaan?

Spreekwoorden zijn veel ouder dan we denken en dateren vaak van eeuwen geleden.

Sinds rond 1450 de boekdrukkunst werd uitgevonden weten we dat uit schriftelijk bronnen zoals de *'Proverbia communia'* die in 1480 verscheen. Het betreft hier een spreekwoordenverzameling van in totaal 803 Nederlandse spreekwoorden die zijn weergegeven in het Nederlands en het Latijn en waarvan tussen 1480 en 1497 maar liefst twaalf edities verschenen. Het boek werd o.a. gebruikt op Latijnse scholen om die taal te leren.

Latijn was in de Middeleeuwen in Europa een algemene voertaal vergelijkbaar met het Engels in onze tijd.

De spreekwoorden die in deze verzameling voorkomen waren toen al bekende uitdrukkingen die waarschijnlijk veel eerder zijn ontstaan dan de tijd waarin de verzameling verscheen.

Wolfgang Mieder, professor aan de Universiteit van Vermont en expert op het gebied van de paremiologie (de studie van spreekwoorden en zegswijzen), stelt dan ook dat spreekwoorden net als raadsels en sprookjes niet uit de lucht komen vallen. Volgens hem begint een spreekwoord altijd, bewust of onbewust, bij een zin of uitspraak van één persoon. Als die elementen van waarheid en wijsheid bevat en voldoet aan spreekwoordelijke kenmerken (als rijm en alliteratie), blijft hij mogelijk hangen. Eerst wordt

de uitdrukking gebruikt in een kleine familiekring, vervolgens waaert die uit in een dorp, een stad, een regio, een land, een continent – en vindt zo zijn weg naar de rest van de wereld. Het is daardoor erg lastig, zo niet onmogelijk te achterhalen wie een spreekwoord heeft bedacht.

Wel kunnen we enkele belangrijke bronnen aanwijzen die veel spreekwoorden en uitdrukkingen hebben voortgebracht zoals:

- de Klassieke Oudheid, denk aan een uitspraak als: *'Carpe diem'* (Pluk de dag)
- de Bijbel, met bekende uitdrukkingen als: *'Oog om oog, tand om tand.'*
- de Middeleeuwen, met spreekwoorden als: *'Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel.'*

Daarnaast vinden sommige spreekwoorden en gezegden hun oorsprong in een andere taal. Zo is bijvoorbeeld de uitspraak *'Eén beeld zegt meer dan duizend woorden'* afkomstig uit het Engels waar hij luidt: *'A picture is worth a thousand words.'*

'Als de kat van huis is dansen de muizen...'

Omdat veel spreekwoorden en gezegdes lang geleden zijn ontstaan bevatten ze soms woorden die verwijzen naar iets uit het verleden dat we nu niet meer kennen. Zo zal niet iedereen zich realiseren dat het 'oortje', uit de oude uitspraak *'je kijkt alsof je je laatste oortje versnoept hebt'*, niets te maken heeft met een lichaamsdeel maar slaat op een munt uit het verleden.

Uit de uitdrukkingen die een taal rijk is kun je ook aflezen wat in dat taalgebied veel voorkwam of belangrijk was. Zo kent het Nederlands veel uitspraken met scheepstermen zoals bijv., het spreekwoord: *'geen zee gaat hem te hoog'*, terwijl iemand uit Duitsland in dat geval zou zeggen *'kein Berg ist ihm zu hoch'*. Dat heeft natuurlijk alles te maken met het feit dat we in Nederland geen bergen kennen en dat de scheepvaart hier een belangrijke rol speelt.

Zo weerspiegelt onze taal onze cultuur.

Zijn er ook spreekwoorden van nu?

Hoewel hierboven is opgemerkt dat veel van het 'idioom' in onze taal waartoe ook spreekwoorden en gezegden behoren vaak lang geleden is ontstaan, bestaan er ook spreekwoorden van recentere datum.

Zo schrijft Ton den Boon, bekend van zijn spreekwoordenboeken, dat door de constante vernieuwing van de taal ook de bestaande spreekwoordschat wordt verrijkt. We kennen dan ook nu spreekwoorden die er honderd jaar geleden nog niet waren zoals bijvoorbeeld het spreekwoord: *'achter elke sterke vent staat een sterke vrouw'* dat inmiddels zo ingeburgerd is dat we het zelfs op tegeltjes aantreffen.

Veranderingen in de cultuur dringen langzaam maar zeker ook door in het idioom. Zo zeggen we bijvoorbeeld tegenwoordig van iemand die net als zijn vader goed zingen kan: *'dat zit in de genen'* terwijl in zo'n geval vroeger eerder van *'een geboren zanger'* werd gesproken.

Ook al bestaan veel spreekwoorden en gezegdes al eeuwen lang, er zijn ook spreekwoorden die verdwijnen omdat ze niet meer gebruikt worden en er komen nog steeds nieuwe spreekwoorden bij. Denk maar eens aan de beroemde en soms beruchte uitspraken van Johan Crujff, onze voetballer aller tijden, zoals: *'Elk nadeel heeft (heb) zijn voordeel.'*

Al zijn spreekwoorden wat minder populair dan vroeger, ze zijn er nog steeds en we gebruiken ze stiekem meer dan we denken.

Maria van Deutekom, mei 2023

Geraadpleegde bronnen:

- 'Volkscultuur of humanistencultuur', Mark Meadow, website Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren, DBNL.org
- 'Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse taal', 2022
- Website Spreekwoorden.nl
- 'Van Dale Idioomwoordenboek', Hoofdredactie: Hans de Groot, 1999
- Website Genootschap OnzeTaal.nl
- Website Examenoverzicht.nl
- 'Waar komen spreekwoorden vandaan?', Marloes Zandbergen, maart 2017, website Scientias.nl
- 'Van Dale Spreekwoordenboek', Ton den Boom, 2018
- Column, Ton den Boom, website Taalvoutjes.nl
- 'Rozen voor de Zwijnen', Ted van Lieshout, 2023
- 'Groot Spreekwoordenboek', Ed van Eeden, 2017

Het heerlijk jachtrecht

Het heerlijk jachtrecht was tot en met 1794 een privilege van de heren van Oirschot. Het gaf de eigenaars het recht om dit te verpachten of om het zelf uit te oefenen. Dit betekende onder meer dat grondeigenaren de heer en zijn gevolg op hun percelen moesten toelaten zonder daar enige vergoeding voor te ontvangen. Het heerlijk jachtrecht werd in 1814-1815 (herstellingsbesluiten) gedeeltelijk in de oude vorm hersteld en pas in 1923 met de invoering van de jachtwet volledig afgeschaft. Vanaf 2017 valt de jacht onder de wet Natuurbescherming.

Naast het jachtrecht bestonden onder meer ook;

- Het benoemingsrecht, recht van de heer om bepaalde functionarissen te benoemen, zoals de schout of drost, schepenen, vorster, Heilige Geestmeesters en kerkmeesters.
- Het cijnsrecht, recht van de heerlijkheid om grondbelasting te heffen. Cijnsrecht is vergelijkbaar met de hedendaagse onroerend zaakbelasting.
- Het collatierecht, het recht van de heer om een geestelijke, een pastoor of een dominee te benoemen.
- Het windrecht, recht om een molen te laten bouwen en zo het recht van de wind te gebruiken.
- Het visrecht, het recht om te vissen binnen de heerlijkheid en het verpachten van dat recht
- Het recht van de gruit, een vorm van accijns op het brouwen van bier.

Al deze heerlijke rechten kon de heer toepassen met uitsluiting van anderen. Desgewenst kon hij een heerlijk recht verpachten.

Na de val van het West-Romeinse Rijk ontstonden verscheidene Germaanse staten, die het Germaanse leenstelsel toepasten dat de basis zou vormen van het feodale stelsel.

In 1106 verkreeg graaf Godfried I van Leuven de titel 'hertog van Lotharingen'. Door zijn opvolgers werd deze titel gebruikt om hun invloed steeds verder uit te breiden, hetgeen zou leiden tot de vorming van het hertogdom Brabant, dat meer dan een eeuw in beslag zou nemen. De grootste

moeilijkheid daarbij was, de lokale adel aan zich te onderwerpen of opzij te zetten.

Vermoedelijk in 1232 scheidde de Hertog van Brabant Oirschot met Vught, waardoor in dit jaar de halve heerlijkheid Oirschot ontstond.

Binnen de heerlijkheid was de heer gerechtigd om lokale overheidsdienaren en gezagsdragers te benoemen, hetgeen inkomsten uit onder meer rechtspleging en boetes met zich meebracht. Het bestuur en de rechtspraak is in handen van de lokale schepbank. Op zich had de heer het recht zelf als lokale gezagsdrager op te treden, maar veelal lieten de heren zich vertegenwoordigen door een door hen benoemde schout. Door de controle over het schoutambt en de lokale rechtspraak, kon de heer zich in 'zijn' heerlijkheid als een kleine potentaat gedragen. Er bestonden nochtans tal van beperkingen. Veelal beschikte de heer slechts over de lagere of middelbare jurisdictie. De zware geldboetes en lijfstraffen vielen onder de hogere jurisdictie die door grafelijke of hertogelijke ambtenaren werd waargenomen. Oirschot nam in deze bestuursvorm echter een uitzonderingspositie in. Het was slechts een halve heerlijkheid, waardoor er een uitzonderlijke band met de hertog bleef bestaan. Hoewel Oirschot een halve heerlijkheid was en normaliter de hoge jurisdictie onder de hertog viel, kwam deze in Oirschot onder de schepbank, die daardoor zelfs doodvonnissen mocht uitspreken.

In 1320 werd de halve heerlijkheid Oirschot door één van de ambtenaren van de hertog, Rogier van Leefdaal, gekocht. Isabel van Leefdaal, weduwe van Willem II van Petershem, werd in 1346 vrouwe van Oirschot. Na haar overlijden in 1353 bleef de heerlijkheid Oirschot in de familie van Petershem tot 1449. Beatrix van Petershem was getrouwd met Rycalt van Merode, die in 1446 was overleden. Na haar overlijden in 1455 beheren de van Merodes de heerlijkheid Oirschot tot 1672, waarna het overgaat naar de familie Sweerts de Landas, die het tot het einde van het feodale tijdperk in 1794 bezitten.

Nog even terug naar Willem III van Petershem. Willem III vroeg op 8 maart 1388 aan hertogin Johanna van Brabant, om de verhouding die er tussen hen bestond aangaande de gedeelde heerlijke rechten nu eens duidelijk op schrift te stellen. Uit de formulering blijkt duidelijk, dat het een bevestiging en op sommige punten een herstel is van een reeds lang bestaande

situatie. In de rechtszaken, die over het jachtrecht in het begin van de twintigste eeuw gevoerd worden wordt onder meer deze akte als bewijsstuk aangehaald.

Omdat de families van Leefdaal en van Petershem in Brussel of in Petershem woonden, zullen zij in Oirschot geen grote rol gespeeld hebben. Buiten het innen van hun heerlijke inkomsten zullen hun rechten niet veel meer betekend hebben dan een formaliteit. Het is dan begrijpelijk dat de plaatselijke bestuurders zich bewust waren, dat zij in hoofdzaak rekening te houden hadden met de andere halfheer, de hertog, die zijn halve heerlijkheid tussen 1559 en 1614 in pand aan de Merodes had gegeven. De inwoners van Oirschot hadden er enorme bedragen voor over om dit pand af te lossen.

Onder invloed van de Franse revolutie en de daaropvolgende Franse bezetting van delen van Europa kwam er tegen het einde van de achttiende eeuw een onvermijdelijk einde van een eeuwenoud feodaal bestuursstelsel. Vanaf 1795 worden de regenten niet meer namens de Staten Generaal of heer van Oirschot benoemd. Tijdens de vergadering van vrijdag 30 maart 1798 worden de leden van het corpus op last van het intermediair administratief bestuur over het voormalig gewest van Bataafs Brabant in Den Bosch ontslagen en onder hoofdelijke verantwoordelijkheid gelast hun functie te continueren tot na de reorganisatie van de municipaliteit. De heerlijkheden werden afgeschaft en ondergebracht in gemeenten. Het bestuur was niet meer erfelijk, maar werd toegekend door de bevolking in de vorm van verkiezingen, die tussen 17 en 24 mei 1802 voor het eerst in Oirschot worden georganiseerd. Het oude dorpsbestuur bestaande uit de drie stoelen, schepenen, gezworenen en raden, met kerkmeesters en armmeesters maakte plaats door een bestuursorganisatie met een burgemeester (maire), wethouders (adjoints of assessors) en gemeenteraad, ondersteund door een ambtelijk apparaat onder leiding van de secretaris. Voor het heerlijk jachtrecht werd met de herstellingsbesluiten van 1814 en 1815 een uitzondering gemaakt. Voorheen maakte dit deel uit van de heerlijkheidsrechten. Het zou pas in 1923 met de in werking treden van de jachtwet opgeheven worden. Maar voordat het zover was zouden er nog rechtszaken en incidenten volgen.

Transacties

In de rechtszaken, die tussen 1905 en 1907 worden gevoerd, worden een groot aantal documenten van honderden jaren geleden aangehaald en overlegd. Deze 'productiën' moeten het bezit van het heerlijk jachtrecht van de halfheren van Oirschot en hun opvolgers aantonen of verwerpen. Het gaat daarbij vooral over de vraag of er van een gedeeld jachtrecht tussen de Staat en de halfheer van Oirschot van oudsher sprake was. Ik zal me beperken tot die documenten die op de 19^e eeuw betrekking hebben.

De heerlijkheidsrechten werden in 1794 afgeschaft en in 1798 geëffectueerd. Echter, voor het heerlijke jachtrecht werd met de herstellingsbesluiten van 1814-1815 een uitzondering gemaakt. Het Staatsblad van 26 maart 1814 meldt onder meer;

"... 3. De regten van jacht, visscherij, vogelarij, nakoop, pondgeld, veeren en soortgelijken, zullen, op den voet bij het voorgaande artikel bepaald, door de eigenaren der heerlijkheden worden behouden, onder speciale onderwerping echter van alle dezelve regten aan zoodanige modificatiën en reglementaire bepalingen als Wij vermeenen zullen, omtrent eenige daarvan, of omtrent alles, te moeten vaststellen, te welken aanzien Wij Ons alle mogelijke ruimte voorbehoude ...". Daaruit blijkt dat het heerlijk jachtrecht, voor zover relevant, blijft bestaan, hetgeen in Oirschot het geval is.

Dit betekent ook dat het jachtrecht door bezitters uitgeoefend en verhandeld kan worden.

Zo komen we op 12 maart 1821 een notariële akte, verleden voor notaris Jan de Bergh uit 's-Hertogenbosch, tegen, waarin de erven van Jacob Dirk Sweerts de Landas kasteel of de heerehuizinge Groot Bijsterveld met aanhorigheden verkopen. Daarnaast verkopen zij het in hun bezit zijnde jachtrecht. Dit bestaat uit;

- Het gedeelte van de Bestse jacht;
- Het gedeelte van de jacht onder Oirschot, "... van den Steenweg onder Best tot aan den Boxtelsche dijk, op den toren aanloopende en daar op den Beersen dijk, mede met zoodanig regt als hetzelfde tot hiertoe door verkooper wordt bezeeten en geëxerceerd."

De Bestse jacht wordt verpacht aan M.A.J. van der Beeken, voor *f* 30,- per jaar en die onder Oirschot aan N. van de Sande c.s., voor *f* 55,- per jaar.

Koper van dit moois is John Turing Ferrier, rentenier uit Rotterdam, voor een bedrag van *f* 22.000.

John Turing Ferrier houdt het na ruim negen jaar voor gezien en verkoopt zijn riante bezit op 1 oktober 1830 aan Oeds Oenes van den Berg, commissionair in het groot te Amsterdam, voor *f* 28.000.

De erven van Oeds Oenes van den Berg verkopen in 1856 hun Oirschotse bezittingen aan Johannes de Leijer, particulier in 's-Hertogenbosch, voor *f* 31.000.

Behalve Bijsterveld met alles wat daarbij hoort bestaat deze koop uit: "Voorts de halve Heerlijkheid van Oirschot, met al de chijnsen en pachten daartoe behorende en alle verdere rechten, ap- en depentiën daaraan gehorende, zover die nog bestaan en uitgeoefend kunnen worden, benevens de jacht onder Oirschot en Best."

Op 5 februari 1892 verkoopt Petrus Laurentius Honcoop de heerlijkheid der gemeente Oirschot en Best, ter grootte van ca. 9.600 ha., zoals die door de vorige eigenaar is bezeten met het jachtrecht en visrecht en met alle pachten en cijnsen en verdere rechten daartoe behorende. Hij had het jachtrecht in 1876 met een onderhandse akte, zoals uit onderstaande gedeeltelijke boedelbeschrijving blijkt, verkregen van Jan Nicolaas Gotlieb Söhngen.

Koper: John Turing von Ferrier, kamerheer van Z.M. de koning van Württemberg, wonende Stuttgart, voor f 17.000. In feite wordt hier grotendeels gebakken lucht verkocht. Alleen het jachtrecht bestaat nog en blijkt uit onderstaande boedelbeschrijving in 1876 maar f 500 waard te zijn. Het jachtrecht, vermoedelijk voor het eerst, wordt in 1876 kennelijk als afzonderlijk bezit verkocht.

De erfgenamen van John Turing von Ferrier maken negen dagen na zijn overlijden een boedelbeschrijving op. Op 22 augustus 1902 vermeldt deze de koop van het jachtrecht met een onderhandse akte van 30 mei 1876, waarbij het heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best wordt overgedragen door Felix Antonius de Leijer aan Petrus Laurentius Honcoop voor f 500.

Op 5 en 13 september 1903 wordt de onverdeelde helft van de Heerlijkheid Oirschot en Best, met de daaraan verbonden titel heer van Oirschot en best, en de helft van het daarbij behorende jachtrecht, ter grootte van ongeveer 9.600 ha., openbaar geveild. Heerenbeek maakt geen deel uit van dit jachtrecht. De akte vermeldt expliciet dat bovengenoemde rechten voor het geheel zijn gekocht van Petrus Laurentius Honcoop, burgemeester te Heusden, op 5 februari 1892. De goederen waren in die akte als volgt omschreven en overgedragen;

- De Heerlijkheid der gemeente Oirschot en Best ter grootte van ongeveer 9.600 ha., zoals die door de vorige eigenaar is bezeten en uitgeoefend is geworden of uitgeoefend had kunnen worden, met het jachtrecht en vischrecht dier gemeenten en met alle pachten, cijzen en verdere rechten daartoe behorende, ten einde die voortaan te doen gelden naar goedvinden.

De Staat der Nederlanden heeft daarna aanspraak gemaakt op de onverdeelde helft van het heerlijk jachtrecht en daarvan is tussen genoemde Staat en den heer Turing von Ferrier op 21-8-1900, een contract of transactie gemaakt luidende:

De ondergeteekenden.

Ten eerste Jan Hendrik Albert Evers, ontvanger der Registratie en Domeinen te Oirschot, handelende namens den Staat der Nederlanden, daartoe gemachtigd bij missiven van den directeur der Registratie en Domeinen te Maastricht d.d. 9 en 31 juli 1900, no. 38 en 10 Dom.

Ten tweede, John Turing von Ferrier, oud kamerheer van Zijne Majesteit den Koning van Württemberg, Heer van Oirschot en Best, wonende te Oirschot, als eigenaar pro indiviso van de jacht in de Heerlijkheid Oirschot en Best

Zijn overeengekomen gelijk hierna volgt;

Vooraf echter verklaart de ondergetekende sub 2, dat hij als halfheer van de Heerlijkheid Oirschot en Best, o.a. is gerechtigd tot de jacht voor de helft, pro indiviso op de gronden onder die heerlijkheid resorteerende, voor zoverre, die althans aan dat heerlijk jachtrecht niet zijn onttrokken.

- Dat hij echter tot nu toe te goeder trouw, het jachtrecht heeft beschouwd en verpacht als hem geheel toebehorende.
- Dat hij, op grond van zijn hoge leeftijd niet wenst te procederen over het recht van den Staat op het half heerlijk jachtrecht.
- Dat hij derhalve erkend, dat dit recht voor de wederhelft pro indiviso toekomt aan den Staat der Nederlanden en bereid is den Staat de hem aankomende helft in de opbrengst der jachtpachten uit te keren, van die over het jaar 1900 af
- Dat het jachtrecht behorende tot de voormelde heerlijkheid door hem verpacht is als volgt;

1^e voor zover dit gelegen is;

- a. onder de kadastrale gemeente Best
- b. onder de gemeente Oirschot, voor zover dit is begrensd door de navolgende lijnen, ten noorden vanaf het Pannenhuisje, door de grensscheidingen der gemeente Boxtel, Liempde en Best tot aan de spoorwachters woning op den Liempdschendijk, ten oosten door den Liempdschendijk tot aan het huis de Papketel, ten zuiden door een rechte lijn vanaf het huis de Papketel tot den Ouden Grindweg nabij het huis van Gijs van der Schoot, ten westen door den ouden grindweg vanaf dat punt tot aan het uitgangspunt bij het pannenhuisje, alles met uitzondering van het landgoed Heerbeek,

aan:

1. Adrianus Cornelis Joannes van Boeckel van Rumpt, particulier wonende te Liempde;
2. Hubertus van Leeuwen, bierbrouwer te Boxtel ,voor een tijdvak van 10 achtereenvolgende jaren, eindigende 1-7-1906, voor een

jaarlijkse pachtprijs van *f* 210, welke de huurders gehouden zijn te voldoen op 15 december van ieder jaar.

2^e Voor zover dit gelegen is onder de gemeente Oirschot, tussen den nieuwen Oerschendijk, den provicialen kunstweg van Oirschot naar Moergestel en de gemeente Moergestel, Diessen, Oostelbeers c.a., Vessem en Oerle, aan:

1. H.A.V. Hoppenbrouwers, notaris
2. J.H.M. de Vocht, gemeente secretaris en candidaatnotaris, beiden wonende Oirschot, voor een tijdvak van 8 achtereenvolgende jaren, eindigende op 1-7-1906, voor een jaarlijkse huurprijs van *f* 80, welke de huurders gehouden zijn te voldoen op 15 december van ieder jaar, voor het eerst in 1898

3^e voor zover dit gelegen is, onder de gemeente Oirschot, ten noorden en ten oosten van den nieuwen Oerschendijk en den provincialen kunstweg van Oirschot naar Moergestel, met uitzondering van dat gedeelte hetwelk is verpacht aan de huurders onder no. 1 en 2 vermeld, aan;

1. Joseph van Baar, Louis van Baar en Alphons van Baar, allen particulieren en wonende te Oirschot, voor een tijdvak van 10 achtereenvolgende jaren, eindigende op 1-7-1906, voor een jaarlijkse huurprijs van *f* 120, welke de huurders gehouden zijn te voldoen op 15 december van ieder jaar, voor het eerst in 1896.

De staat ziet af van de verrekening van jachtpenningen verschenen voor 1 januari 1900 en verbind zich om indien hij in een identiek geval in een proces mocht worden gewikkeld en bij dat proces over het recht op het half heerlijk jachtrecht mocht worden in het ongelijk gesteld, al zijn rechten op de heerlijke jacht van Oirschot en Best te laten varen en de door den heer von Ferrier gedane uitkeringen derhalve pachtsommen te restitueren
Koper: René Joseph Maur Marie Anne Graaf de Geloës, burgemeester der gemeente Eysden, Lid van de provinciale Staten van Limburg, Kamerheer in buiten gewone dienst van Hare Majesteit de koningin, wonende te Eysden, voor *f* 8.630.

Vervolgens dragen de erfgenamen van John Turing von Ferrier alle rechten, die zij ten opzichte van de Staat der Nederlanden mochten hebben over aan Graaf de Geloës.

De commissaris

Tussen 1894 en 1928 was Mr. A.E.J. Baron Van Voorst tot Voorst, Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant. Een van zijn taken was het regelmatig bezoeken van alle gemeenten in de provincie. Van die werkbezoeken hield hij nauwkeurig verslag bij.

Op 26 augustus 1899 schrijft de commissaris onder meer: "... Het halve heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best was oorspronkelijk annex aan het kasteel te Oirschot; toen De Leijer en Kuenen het kasteel van Oirschot aan den onderwijzer Söhngen verkochten, werd voor

het eerst het halve jachtrecht gescheiden van het bezit van het kasteel; voor *f* 500 werd het eigendom van Honcoop, burgemeester van Heusden; het recht werd aan Honcoop betwist; na eene moeilijke procedure, in welke mr. Zinnick Bergmann voor Honcoop occupeerde, werd door de rechterlijke macht te 's-Hertogenbosch het halve heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best aan Honcoop toegewezen. Die procedure zou aan Honcoop *f* 3.000 hebben gekost; hij verkocht zijne rechten weer door aan Von Ferrier voor *f* 17.000; deze verhuurt zijn recht weer: Best is voor *f* 210 verhuurd aan Van Boekel en Van Leeuwen (het Statenlid); Oirschot voor *f* 200 aan eenige Heeren daar ter plaatse. Turing von Ferrier is dus eigenaar van het halve heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best; hij gedraagt zich alsof hij eigenaar van het geheel is en verhuurt den heelen boel; van den tegenwoordigen ontvanger der registratie in Oirschot, den Heer Klein van de Poll, vernam ik, dat hij van den minister van finantiën voor een paar jaren de opdracht had ontvangen, om onderzoek te doen naar de rechten van den staat op de wederhelft van het heerlijk jachtrecht. Na lang zoeken en snuffelen was hij er eindelijk in geslaagd, om het bewijs voor het recht van den staat onomstootbaar vast te stellen; één stuk ontbrak hem echter nog; als hij ook dat mocht vinden, dan zou hij trachten om ter zake met Turing

von Ferrier tot een convenant te komen; hem het leven onaangenaam maken nu hij voor veel geld zijn recht had gekocht, terwijl feitelijk Honcoop – ook voor den staat – de kastanjes uit het vuur had gehaald, wilde hij niet ...”.

Op 6 Juni 1903 is de commissaris weer in Oirschot. Hij schrijft dan; “... De oude Heer von Ferrier is pas gestorven; er is geen fortuin; de weduwe kan onmogelijk op het kasteel blijven; alles zal verkocht worden; ook het heerlijk jachtrecht onder Oirschot en Best, 11.000 hectare; Van IJsselstein vreest, dat alles door Protestanten zal gekocht worden, en betreurt dat zeer voor Oirschot ...”.

Kadastrale kaart 1832. Locatie: ten zuiden van het Standaardplein tussen de Kempenweg en Slingerbos

Op 21 maart 1907 lezen we; “... De Staat heeft de procedure om de helft van het heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best tegen den Graaf de Geloës verloren; deze laatste is thans dus geheel eigenaar van dat jachtrecht. Mevrouw Turing von Ferrier heeft thans Oirschot voor goed verlaten; zij woont met haar dochtertje te 's-Gravenhage ...”. De Staat zou nog wel in hoger beroep gaan, maar trok ook dan aan het kortste eind.

Rechtszaken

Anthonij Somers, eigenaar van hotel de Zwaan, nam geen genoegen met het op zijn percelen (sectie F 946, 969, 970, 971 en 972) rondstruinen van de hoge heren en wil het heerlijk jachtrecht afkopen. Daartoe spant hij in eerste instantie een rechtszaak voor de Arrondissementsrechtbank in 's-Hertogenbosch aan. Deze dient op 15 september 1905. Gedaagden zijn de Staat der Nederlanden (de Staat) en René Joseph Maur Marie Anne Graaf de Geloës (de Graaf), die in 1904 ook in het bezit was gekomen van 's-Heerenvijvers. Anthonij Somers betwist het halve heerlijk jachtrecht van de Staat en veronderstelt dat hij met de afkoop van de Graaf over de volle vrijdom van zijn percelen grond kan beschikken. Hij heeft daar *f* 50 voor over, waarmee de Graaf akkoord gaat. De Graaf is in de veronderstelling dat hij over het hele heerlijk jachtrecht beschikt, hetgeen door de Staat wordt bestreden. Anthonij Somers eist dat de Staat zijn halve recht moet bewijzen en voert onder meer aan dat met de herstellingsbesluiten van 1814-1815 de Staat niet in het heerlijk recht is hersteld en dat de Staat verzuimd heeft een mogelijk jachtrecht te registreren en hiervan ook geen gebruik gemaakt heeft. De Staat overlegt een groot aantal documenten (productiën), waaruit de historische juistheid en de registratie van het halve jachtrecht moet blijken. Daarnaast voert de Staat aan dat het jachtrecht onlosmakelijk is verbonden met de heerlijkheidsrechten. De Graaf overlegt 12 documenten met als belangrijkste strekking dat er van een gedeeld jachtrecht geen sprake kan zijn. Het gaat daarbij vooral om documenten uit de 18^e eeuw, waaruit steeds blijkt dat de jacht namens de heer van Oirschot is uitgeoefend.

De rechter motiveert zijn uitspraak onder meer door te stellen dat de Hertogen van Brabant, aartshertog Albert en Isabel, Hertogin Johanna van Brabant en geschiedschrijvers steeds van halve rechten zijn uitgegaan en trekt de conclusie dat de bewering van Anthonij Somers dat de Staat geen aanspraak op het halve jachtrecht kan maken ongegrond is. De Graaf moet

meewerken om het halve jachtrecht voor f 50 te verkopen en de overdracht te laten registreren. Anthonij Somers wordt veroordeeld tot betaling van de proceskosten. Hij legt zich niet bij de uitspraak neer en gaat in hoger beroep bij het Gerechtshof (Hof) in 's-Hertogenbosch waar de zitting op 26 juni 1906 wordt gehouden.

Als uitgangspunt voor de zitting stelt het Hof, dat met de herstellingsbesluiten van 1814 en 1815 het heerlijk jachtrecht van de Staat niet is hersteld en dat het jachtrecht van de Hertogen deel uitmaakte van het landsdomein en daardoor buiten de herstellingsbesluiten viel.

Anthonij Somers kan met de Graaf niet tot overeenstemming komen, omdat de Graaf in onzekerheid verkeert of hem het heerlijk jachtrecht alleen of in onverdeeldheid met de Staat toekomt. Anthonij Somers ontkent opnieuw het recht van de Staat en beweert voor afkoop van dit recht alleen met de Graaf te maken te hebben. Naast de herstellingsbesluiten voert Anthonij Somers een transactie van 4 april 1704 aan, waarin de Staat het jachtrecht aan de heer van Oirschot verkoopt. Verder verwijt hij de Staat dat deze na 1798 geen gebruik van het jachtrecht heeft gemaakt en verzuimd heeft dit recht te registreren. De Staat ontkent natuurlijk deze beweringen.

De rechter concludeert en motiveert, dat het jachtrecht vóór 4 april 1704 onverdeeld toekwam aan de rechtsvoorgangers van de Graaf en de Staat en dat met de herstellingsbesluiten de Graaf in dit recht is hersteld. Het herstel ten behoeve van de Staat wordt onder meer op grond van de transactie van 1704 en het feit dat het jachtrecht deel uitmaakte van het landsdomein door de rechter betwist. Belangrijk argument daarbij is dat de heerlijkheid door de Hertogen steeds als landsdomein van Brabant werd gezien en niet als een privébezit. Verder interpreteert het Hof de transactie van 4 april 1704 als zijnde het als leenheer afstand doen van het heerlijk jachtrecht aan de heer van Oirschot en Best met als tegenprestatie concessies in het aandeel in de jurisdictie.

Het Hof handhaaft het vonnis van de Arrondissementsrechtbank ten aanzien van de overeengekomen afkoopsom met de Graaf en verklaart de percelen van Anthonij Somers vrij van jachtrecht toebehorende aan de Staat. De Staat neemt geen genoegen met de uitspraak van het Hof en gaat in hoger beroep bij de Hooge Raad, die op 7 juni 1907 uitspraak doet. Opnieuw stelt Anthonij Somers dat, wanneer de rechtsvoorgangers van de Staat het jachtrecht bezeten hebben, dit altijd was verbonden aan het

landsdomein en daardoor niet onder de herstellingsbesluiten viel en als gevolg daarvan ook niet hersteld kon worden. Andermaal wrijft hij de Staat de transactie van 4 april 1704 onder de neus. De Staat beweert ten aanzien hiervan dat met deze transactie de praktische uitvoering van het jachtrecht geregeld werd en niet de verkoop van het recht aan de heer van Oirschot en daardoor nog in het bezit is van de helft van dit recht.

De Raad verwerpt na uitvoerige overwegingen het beroep van de Staat en stelt Anthonij Somers in het gelijk, waardoor hij het jachtrecht op zijn percelen kan afkopen en Graaf de Geloës vanaf nu in het bezit is van het hele heerlijk jachtrecht van Oirschot en Best.

Zou Anthonij Somers zich voor het karretje van Graaf de Geloës hebben laten spannen? In verhouding stond zijn belang met de afkoop van het heerlijk jachtrecht in geen verhouding tot dat van de Graaf en bovendien was hij al met de Graaf een afkoop overeengekomen. De Graaf had wel een groot belang ten opzichte van de Staat, dat uiteindelijk in zijn voordeel werd beslist. Hoe het ook zij: in Oirschot zou echter nog lang ongenoegen over het heerlijk jachtrecht blijven bestaan en zelfs tot een aantal gewelddadige incidenten leiden.

Incidenten

Boeren hadden heel veel last van wildschade. Het was soms zo erg dat de hele oogst door wildschade verloren ging. De hoge heren stellen jachtopzieners en oppassers aan. Er wordt zelfs wild uitgezet om het de jagers naar de zin te maken. De boerenbond komt in verzet, stuurt rekwesten naar het ministerie maar heeft geen succes. Ook het hoofdbestuur van de N.C.B. wordt herhaaldelijk ingeschakeld om aan deze jachtpraktijken een einde te maken. Incidenten blijven dan ook niet uit.

Graaf de Geloës heeft in Oirschot en Best twee jachtopzieners aangesteld. Een deel van zijn jachtgebied heeft hij verhuurd en in een ander deel jaagt hij zelf. Hij heeft veel last van stropers.

Het tijdschrift "de Nederlandse jager" van 22 december 1906 meldt dat door goed jachttoezicht de jacht aanzienlijk verbeterd is. De jachtvelden waren enkele jaren gleden volledig uitgemoord en uitgestroopt door personen met en zonder jachtakte. De Onbezoldigde Rijksveldwachter C. van der Vleuten en Rijksveldwachter Voorbraak hebben in twee dagen tijd drie

benden met lichtbakken bekeurd. Enkele dagen later bekeurde C. van der Vleuten alleen opnieuw een lichtbakdrager en nam zijn lichtbak in beslag. Van der Vleuten is pas een paar maanden als jachtopziener in dienst van de Graaf en heeft met zijn optreden bewezen goed op de hoogte te zijn van alle stroperijen. De Graaf heeft nog een jachtopzichter in dienst en samen met Rijksveldwachter Voorbraak en Gemeente-veldwachter Smulders hebben zij alle pogingen aangewend om de jacht weer in een puike toestand te brengen. Ook de jachtopziener van de heer van Boeckel van Rumpt heeft daarbij geholpen. Men kan in december reeds bogen op een mooie hazen-, korhoender-, en patrijzenstand en gehoopt wordt dat de wildstand voor het komende seizoen nog verder verbeterd.

Begin juni 1910 betreft zijn jachtopziener, D. Smeets, die helemaal alleen was, een jonge man met een geladen geweer op heterdaad. Hij was in het gezelschap van twee kameraden. Door de kantonrechter wordt deze overtreder conform de eis van de Officier van Justitie veroordeeld, waarna hij bij de Rechtbank in 's-Hertogenbosch in hoger beroep gaat. Bij de tweede zitting in januari 1911 wordt Smeets wegens meened veroordeeld. Dit schiet Graaf de Geloës in het verkeerde keelgat en neemt het voor Smeets op. Ruim een half jaar later staat Smeets opnieuw terecht. Al die tijd is het jachtgebied van Graaf de Geloës nagenoeg onbewaakt gebleven en is Smeets door de autoriteiten naar zijn mening onrecht aangedaan. Graaf de Geloës laat zijn uitgestrekte jachtvelden niet onbeheert en plaatst op 3 juni 1911 een advertentie, waarin hij terstond een bekwaam jachtopziener vraagt, reeds in het bezit zijnde van een aanstelling als Onbezoldigd-Rijksveldwachter.

Op 27 juli 1911, van tien uur 's morgens tot half acht 's avonds, worden getuigen en deskundigen gehoord. Tegen Smeets wordt een gevangenisstraf van anderhalf jaar geëist. De verdediger van Smeets toont allerlei tegenstrijdigheden en onwaarschijnlijkheden in de verklaringen van de geweerdrager en zijn makkers aan. Op 3 augustus wordt Smeets vrijgesproken. Graaf de Geloës vraagt zich af hoe hij nog ooit goede jachtopzieners kan aanstellen als zij het gevaar lopen van meened beschuldigd te worden. Smeets is al jaren bij hem in dienst en staat als zeer betrouwbaar bekend. Tijdens zijn schorsing heeft Graaf de Geloës hem en zijn talrijk gezin in het levensonderhoud voorzien. Hij kan zich niet aan de indruk onttrekken dat er van een complot tegen zijn jachtopziener sprake was en waarschuwt,

wanneer men in hoger beroep gaat, hij niet zal schromen zijn ingehouden woede ten opzichte van bepaalde personen openbaar te ventileren.

Op 8 december 1922 wordt het 25-jarig bestaansfeest van de boerenbond heel sober gevierd, maar het feest krijgt een onverwachte wending. De boeren gaan met stokken en jachtgeweren het jachtveld in en verjagen de hazen, fazanten, patrijzen en konijnen uit het jachtveld de bossen in. De maat is vol. Er worden schoten gelost. Er worden processenverbaal opge maakt. De boerenbond komt de slachtoffers tegemoet en vergoedt 74% van de proceskosten.

Jachtwet 1923

Op 2 juli 1923 komt de jachtwet met 129 artikelen tot stand. Deze treedt op 1 maart 1924 in werking. Hieraan ging een wetsontwerp van 22 september 1920 vooraf. De nieuwe wet stelde nog niet veel voor. De wet was voornamelijk bedoeld om de schade aan landbouw gewassen aan te pakken. Over natuurbescherming en instandhouding van soorten werd niet gesproken. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde de houding tegenover de natuur. Daarom kwam er in 1954 een nieuwe jachtwet. De belangrijkste uitgangspunten in 1923 waren;

1. Technische herziening van de bestaande jachtwet van 1857;
2. Preventieve en repressieve maatregelen met betrekking tot de wildschade;
3. Afschaffing der heerlijke jachtrechten.

Belangrijke artikelen uit de jachtwet 1923 zijn onder meer;

- Gerechtigd tot de jacht is de grondeigenaar, een pachter of degene aan wie de jacht verhuurd is;
- Premies voor handhavingsambtenaren op jachtovertredingen komen te vervallen;
- Heerlijke jachtrechten worden opgeheven en kunnen niet meer worden gevestigd;
- Heerlijk jachtrecht op gronden kan worden afgekocht, ook al was het tegendeel uitdrukkelijk bedongen;
- Bij geschil over de afkoopprijs wordt deze vastgesteld door de rechtbank van het arrondissement, waarin de gronden of wateren gelegen zijn;

- Grondeigenaren kopen het jachtrecht in van het Rijk met een annuïteit van 30 jaar;
- Gronden binnen de bebouwde kom en erven met huizen vallen buiten de afkoopregeling;
- De jachtrente is verschuldigd door hem, die het genot heeft van het perceel krachtens recht van bezit of eenig ander zakelijk recht;
- De jachtcommissie besluit, omtrent de geldigheid en de aard van een jachtrecht, het gebied, waarover het zich uitstrekt, de percelen, en de rechten van hen, die aangiften deden of bezwaren indienden;
- Een jachtcommissie bestaat uit tenminste 7 personen. Zij bepaalt de waarde van het jachtrecht op basis van grondprijzen van 1914.

Nieuwe Tilburgsche Courant van 23 januari 1932

De nieuwe jachtwet ging op 1 maart 1924 in, maar het zou nog negen jaar duren voordat men in Oirschot tot overeenstemming kwam en de eerste aanslag bij de grondeigenaars voor jachtrente op de mat viel. Deze jachtrente is gebaseerd op de schadeloosstelling aan de erven van Graaf de Geloës (hij was in 1930 overleden), die de jachtcommissie op 16 december 1931 had vastgesteld. Deze schadeloosstelling bedroeg inclusief rente f 164.371,50 en omvatte 7379.19.20 ha. De annuïteit ten laste van de grondeigenaars voor de jaren 1933 en 1934 bedraagt f 12.327,86½ of f 1,67 per ha.

De schadeloosstelling aan de erven de Geloës is echter door het Gerechtshof in 's-Hertogenbosch bij arrest van 28 november 1932

herzien en vastgesteld op f 69.351,59. De jachtrente, die bij grondeigenaars volgens artikel 73 van de jachtwet in 1934 moet worden ingevorderd bedraagt f 5.201,37 (7,5%) of f 0,70½ per ha en voor de jaren daarna (de rente is dan 6%) f 0,56 per ha.

Het Hof komt tot deze beslissing, omdat het onder meer twijfelt aan de vakbekwaamheid van de schatters, die door de jachtcommissie zijn aangesteld. De advocaat van de boeren had navraag bij de jachtcommissie gedaan hoe de schadeloosstelling was vastgesteld. Dit bleek f 15,-- (exclusief verschuldigde rente) voor het hele jachtgebied per ha te zijn. Daarin was ongeveer 3.500 ha heide begrepen, die als jachtterrein weinig waarde hebben. De Oirschotse grondeigenaars hebben bij dit arrest geluk gehad. Ook al werd er aan de vakbekwaamheid van de schatters getwijfeld, zij bleven gehandhaafd en bij toekomstige arresten werden grondeigenaars meestal in het ongelijk gesteld.

De jacht zou in de toekomst aan de Oirschotse jagers verhuurd worden. Een vereniging van jagers moet worden opgericht. In de overeenkomst met die vereniging moet vermeld worden, dat geen jachtopzieners aangesteld mogen worden, er geen premies zullen zijn voor het opmaken van processenverbaal en andere zaken. Waren het vroeger de hoge heren, nu zijn het de Oirschotse jagers die we op het jachtterrein zien. Zij houden de wildstand op peil zoals het een goede jager betaamt en houden de schade aan de landbouwgewassen, sierteelt en bomen beperkt.

Henk van Hout

Bronnen

Internet

De Nederlandsche jager 7-7-1906, 22-12-1906, 3-6-1911, 12-8-1911

Weekblad van de N.C.B. 01-03-1935 en 22-05-1935

Weekblad van het recht 16-06-1906, 01-11-1906, 15-08-2007

Het oeroude Oirschot

Notariële akten

BHIC <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-commissaris-van-de-koningin-over-oirschot>

De hand aan de ploeg / 100 jaar N.C.B.

Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot. Afl. 2

Samenwerking Stoelenfabrikanten in Oirschot
Periode 1919 tot 1947

Deel 1

De eerste vergadering vond plaats op 8 september 1919. Aanwezig waren: J. Nuijens (T&M), A. Schilte (Oirschotse Stoelenfabriek), P. v. Leuven (van Leuven van Hout), A. van Zelst (Erven), J. van Haaren (Tret) en J. Erven. Er werd ook een vaste geestelijk adviseur aangesteld, die de vergadering bijwoonde.

De RK Vereniging van Fabrikanten van Oirschotse Stoelen werd formeel opgericht 11 september 1919 met statuten gepubliceerd in de Staatscourant. Niet-Katholieken konden alleen maar hospitantlid worden. Dat wil zeggen dat ze alleen stemrecht hadden als de “echte” leden dat goed vonden. De vergaderingen vinden (bijna) altijd plaats in het Patronaatsgebouw (Bovenzaaltje of Vincentiuszaal).

In september 1919 bespreekt men een gezamenlijke loonregeling in afwachting van een Collectieve Arbeidsovereenkomst in samenspraak met J. van Loon, voorzitter van den Ned. R.K. Bond van meubelmakers, behangers, stoffeerders en aanverwante vakgenooten uit Utrecht. Tevens een afspraak om te komen tot gemeenschappelijke fabrieksprijzen en een werkplaatsreglement. De modellen die de fabrikanten maakten, waren vaak hetzelfde. Voorbeeld is het hobbelpaardje. Het ging over 28 producten, die bij allen ook hetzelfde artikelnummer hadden. Er werd een kortingspercentage van 10% voor tussenpersonen afgesproken. En voor gelakte meubelen werd een toeslag van 10 % gerekend. Dat werd in een vergadering later voor architecten en aannemers teruggebracht naar 5%. De meubels werden franco station Best geleverd. Betalingstermijn 30 dagen. Volgens de vakbond was het loonniveau in Oirschot lager dan het landelijke. Daartegen brachten de fabrikanten weer in dat het vakmanschap van de Oirschotse meubelmakers minder was als het landelijke en het product ook eenvoudig dus ook niet tegen hoge prijzen te verkopen. De fabrikanten

waren zelfs bereid hun financiële cijfers op tafel te leggen. Tot slot verzekerde de geestelijk adviseur aan de voorzitter van de bond, dat de werkliefden over het algemeen tevreden waren met de lonen zoals ze op dat moment waren. Dit leidde tot een felle discussie tussen de geestelijk adviseur en de voorzitter van de bond.

In vervolg hierop blijken de patroons van de fabrieken van hun werknemers brieven te hebben ontvangen met het verzoek de collectieve arbeidsovereenkomst in te voeren en daarmee ook de hogere lonen. Echter de fabrikanten menen dat niet alle brieven door de werknemers zelf zijn ondertekend.

In een volgende onderhandeling (februari 1919) met afgevaardigden van de bond betogen de fabrikanten geen hoger loon te kunnen betalen en "dat de schuld hiervan voornamelijk te zoeken is bij de werknemers zelf, die indien zij werkten zoals wij dat van hen mogen verwachten, veel meer presteren kunnen". De RK bond waarschuwt de patroons dat: "indien de patroons niets willen toevoegen er vele leden hun bondslidmaatschap zullen opzeggen en wij daardoor de mogelijkheid bevorderen dat er een rooden bond zal worden opgericht". De bonden moeten dus met lege handen naar de ledenvergadering. Wel geven de fabrikanten nog mee dat ze in overleg met de werknemers een nieuw werkplaatsreglement willen ontwerpen en als dat resulteert in meer winst, zij onmiddellijk de lonen zullen verhogen. Tevens zouden de werknemers verplicht lid van de bond moeten worden.

Er komt een commissie voor het bedenken van het reglement en namens de patroons zitten daarin de heren Nuijens en Erven. In maart 1919 is het concept reglement gereed en wordt door de fabrikanten goedgekeurd.

Ook wordt in maart het huishoudelijk reglement van de Vereeniging goedgekeurd. Als laatste wijziging wordt dan nog vermeld dat de heer P. van Leuven zich bij afwezigheid door zijn zoon mag laten vervangen. Tevens wordt besloten dat aan Meeuwis (geen lid van de Vereeniging) geen onderdelen mogen worden geleverd en dat gereed product alleen tegen de particuliere prijs mag worden verkocht.

In maart 1920 worden de prijzen met de leveringsvoorwaarden verplicht opgelegd aan de leden van de Vereeniging. Bij het afwijken van de afspraken kan een boete van f 1.000 worden opgelegd. De ledenraad beslist daarover.

In april 1920 gaat men over tot het vaststellen van gelijke werkroosters. Dit in overleg met een vertegenwoordiger van de werklieden. In ruil voor het kunnen vaststellen van een algemeen werkplaatsreglement en de werktijdregeling krijgen de werknemers “2 cts” loonsverhoging per uur. De werktijden verdeeld over de week met in totaal 52 uur:

Maandag t/m Vrijdag	7 – 8 ^{.30}	9 - 12	13 ³⁰ - 16	4 ³⁰ - 19
Zaterdag	7 – 8 ³⁰	9 - 12		

Dit voorstel haalt het niet. Er volgen in Juni nieuwe onderhandelingen en de werkweek gaat naar 50 uur (was voor de meesten 53 uur). Ter compensatie krijgen de werknemers 3 cts loonsverhoging per uur. Het werkrooster kan per fabriek worden vastgesteld. Dus er komt geen werktijdenregeling.

In juli 1919 was een wet aangenomen, die de 8 urige werkdag voorschreef. Pas in oktober 1920 wordt die 8 urige werkdag ingevoerd in Oirschot. Ofwel een 45 urige werkweek. En dat ging gepaard met een looncompensatie. Nu spreken de fabrikanten weer wel een werktijdenregeling af:

Maandag t/m Vrijdag	8 – 12	13 ³⁰ - 17 ³⁰
Zaterdag	7 – 12	

In Januari 1921 wordt bij een evaluatie van de prijzen geconstateerd dat deze wellicht te hoog zijn met name voor “den Gewonen Oirschotsen stoel”, omdat de concurrenten Meeuwis en Zoonen en de Gebr Teurlincx voor een aanmerkelijk lagere prijs de markt opgaan. En er is sprake van een algehele malaise in de industrie algemeen. Voor drie maanden worden de prijsafspraken losgelaten en men hoopt dat de twee concurrenten ook als lid tot de Vereniging zouden willen toetreden.

Eind april besluiten de leden van de Vereeniging dat de prijzen voorlopig voor iedereen vrij moeten blijven.

**ACHT UREN ARBEID.
ACHT UREN RUST.
ACHT UREN ONTSPANNING, ONTWIKKELING ENZ.**

**TIEN VOORDEELEN
VAN DEN
ACHTURIGEN ARBEIDSDAG.**

Bij den achturigen arbeidsdag wordt het lichaam van den arbeider gespaard en zijn leven verlengd.

Bij den achturigen arbeidsdag zijn meer arbeiders noodig en dus het leger van werkloozen neemt af.

Bij den achturigen arbeidsdag **STIJGT HET LOON.**

Bij den achturigen arbeidsdag vermeerderd de koopkracht en dus grooter vraag naar waren en dus ook meer vraag naar arbeiders.

Bij den achturigen arbeidsdag zal de productie geen schade lijden, maar alleen de winst verminderen der kapitalisten.

Bij den achturigen arbeidsdag blijft den arbeider tijd om zich te ontwikkelen en zich te ontspannen.

Bij den achturigen arbeidsdag zal het politieke leven bloeien en groeien.

Bij den achturigen arbeidsdag zal een der grootste oorzaken van onmatigheid worden weggewomen.

Bij den achturigen arbeidsdag zal de eisch naar nog grootere vermindering van arbeidstijd wakker worden.

Bij den achturigen arbeidsdag zal het peil van de menschheid verhoogd worden ten algemeenen nutte.

Eind 1921 is de situatie op de markt alleen nog maar verslechterd, Dus belegt de Vereeniging weer een vergadering.

De enige uitweg die men ziet is verlaging van de loonkosten. Niet door de lonen te verlagen, maar door de werklieden voor het actuele loon meer uren te laten werken. Maar dan ligt daar een wettelijk probleem, dus besluit men naar de Arbeidsinspectie te stappen. Men wil per week 10 uur meer gaan werken. Indien dat niet kan, is loonverlaging onvermijdelijk. Vanwege uitblijven van een reactie van de Arbeidsinspectie besluit de Vereeniging over te gaan tot loonsverlaging van 2,5%.

In juni 1922 wordt van Rijksweg de werkweek weer verhoogd naar 48 uur. Dat levert weer een andere werktijdenregeling op, die binnen de Vereniging als volgt wordt afgesproken:

Maandag t/m Vrijdag	7 1/2 – 12	1 1/2 - 5 1/2
Zaterdag	7 – 12	

En gelijkblijvend uurloon.

Eind 2022 overlegt de Vereniging over het al dan niet werken op 8 december, Onbevleete Ontvangenis van Maria (nu in Spanje nog steeds een Feestdag). Omdat men vermoedt dat een deel van de werklieden die dag toch niet zal komen werken, besluit men dat er maar een “Zondag” van gemaakt wordt.

In maart 1923 meldt Hendrik Meeuwis zich om lid te worden van de Vereniging. Hij heeft dan het merk van de Oirschotse Stoelenfabriek overgenomen, waarschijnlijk omdat de fabriek is afgebrand, en gaat in de Rijksluisstraat verder met zijn productie. Ook wordt besloten ook Gebroeders Teurlinx te vragen zich bij de Vereniging aan te sluiten. Ook wordt weer besproken de mogelijkheid om te komen tot eenheid van verkoopprijzen.

Omdat de firma Merkelbach ook Oirschotse stoelen blijkt te maken, wil men hem ook uitnodigen lid te worden. Aanvankelijk was deze firma een smederij en maakte ijzeren weefspoelen. Echter de textielindustrie ging van ijzeren naar houten weefspoelen en bijgevolg ging Merkelbach daarom over op houtbewerking. Vanaf 1911 hadden zij ook een stoelenfabriek.

In januari 1924 ligt er een verzoek voor van de Nederlandsche Bond van Meubelmakers om de werklieden te verplichten lid te worden van de Bond. De leden van de Vereeniging besluiten hierin niet mee te gaan. Ook wordt besloten over dit jaar geen contributie te heffen, waarop lid Meeuwis voorstelt op kosten van de kas een feestje te organiseren. Dat voorstel wordt niet goedgekeurd. Vanwege de minder goede bedrijfsresultaten vindt er een discussie plaats om of de lonen te verlagen of de verkoopprijzen te verhogen. Meeuwis en van Leuven brengen in dat bij hen de lonen al lager zijn en dus dat loonsverlaging de beste optie is. Besloten wordt de lonen met 10% te verlagen. Om de werklieden hetzelfde loon uit te kunnen betalen moeten ze dus meer uren werken. Maar dat moet weer worden aangevraagd bij de Arbeidsinspectie. De geestelijk adviseur brengt in dat er werklieden zijn die erg weinig verdienen. Een der leden brengt in dat hij er zo een heeft, maar “dat hij die persoon liever kwijt dan rijk is”. Men besluit dat er nu geen regeling van eenheidsprijzen komt, omdat deze “clandestien kan worden ontdoken”.

Vanaf nu vergadert de Vereeniging niet meer (tot 1928).

Ondanks het besluit van januari 1924 komt er in het najaar van 1924 toch een ander initiatief: Oppericht wordt een prijzentrust met een officieel reglement. En de aanpak wordt rigoureuzer en strenger. En groot deel van het assortiment van de diverse fabrieken wordt onder de regeling gebracht. Dat houdt een aantal zaken in:

- Er is een statuut waaraan eenieder zich conformeert. Men heeft dus voor een groot deel dezelfde productmodellen en benamingen. Men betitelt die als “massa-artikelen”. De oorspronkelijke Oirschotsche stoelen, in alle vormen, tafels, banken en kerkstoelen.
- Er is maandelijks een vergadering die wordt voorgezeten door trustaccountant Stekelenburg, die een eed ten overstaan van de leden van de

trust moet afleggen. In die vergadering stellen de leden de prijzen (levering franco station Best) vast. Locatie notariskantoor Stassen.

- Van elk lid wordt een minimum voorraad bepaald per artikel. Als iemand boven zijn voorraad komt, meldt hij dat in de vergadering en kunnen andere leden een deel daarvan overnemen tegen de winkeliersprijs. Doet niemand dat, dan mag het betreffende lid zijn voorraad proberen te verlagen door de artikelen met korting op de markt te zetten. Dat kortingspercentage moet door de vergadering worden goedgekeurd.
- Er komt een geschillencommissie bestaande uit een lid van de prijzen-trust, een notaris en een accountant.
- Voorlopig gaat deze prijzen-trust functioneren tot 30 juni 1925 en word die termijn telkens stilzwijgend verlengd tenzij een der leden opzegt.
- Op overtreden van afspraken staan fikse boetes.
- Voor de controle moeten door de leden alle gevraagde gegevens ter beschikking worden gesteld aan de accountant en kan hij hen zelfs vragen hun verklaringen onder ede te bevestigen.

Kortom, het gaat er nu heel streng en professioneel aan toe. Het wantrouwen onderling is kennelijk (door ervaringen eerder) zo groot dat er door de accountant aan de lopende band onderzoeken worden gedaan die dan weer in de vergadering worden teruggekoppeld.

In de eerste periode klaagt de accountant dat de kwaliteit van de diverse leden te wensen overlaat. In het rapport tweede kwartaal 1925 dreigt de accountant met boetes omdat sommige leden op de maatvoering afwijken zonder toestemming. In de tweede rapportage van de accountant zegt hij dat hij op het eind van het eerste trustjaar tevreden is over de kwaliteit van de administraties van de leden, de mogelijkheid van eedverklaring niet heeft behoeven toe te passen en sluit zijn rapport af met: "Moge Gods beste zegen op het nieuwe trustjaar rusten, dan zullen we met vereende krachten onze Trust opvoeren tot een hecht blok van welvaart voor hare leden en tot bloei van het schoone dorp Oirschot." Overigens waren de in deze periode de financiële resultaten verbeterd ten opzichte van het vorige jaar.

Een Oirschotse Kanunnik door zijn eigen familie bestolen

Oirschot is vanaf de middeleeuwen een van de plaatsen in de Meierij met een kapittel, een college van kanunniken, verbonden aan een kerk met als voornaamste taak het verzorgen van het koorgebed of getijden. Kanunniken waren in de meeste gevallen seculiere geestelijken, of wereldheren, die niet per sé de priesterwijding hadden ontvangen maar hun leven in dienst stelden van God. Ze leefden volgens een regel, een canon, die in 815 op initiatief van Lodewijk de Vrome tijdens de Synode van Aken was opgesteld, en werden *canonici* of (in de volkstaal) kanunniken genoemd. De canon van Aken bestond uit 145 kleine *capitula* (hoofdstukken), waarvan er dagelijks een aan de kanunniken moest worden voorgelezen. De bijeenkomst waarin dat gebeurde werd *capitulum* genoemd. Tijdens deze bijeenkomst werden ook allerlei andere zaken behandeld, waarin iedere kanunnik mocht meebeslissen. Het spreekwoord “een stem in het kapittel hebben” herinnert daar nog aan. Kanunniken die zich schuldig hadden gemaakt aan overtredingen tegen de regel werden in dezelfde bijeenkomst gestraft (“gekapitteld”).

De kanunniken woonden niet samen, zoals kloosterlingen, maar waren wel verplicht in de omgeving van de kerk te wonen, in particuliere huisjes (kapittelhuisjes). Ze moesten immers een aantal malen per dag in de kerk samenkomen voor gebed. Voor hun gezamenlijke bijeenkomsten hadden zij wel een gemeenschappelijke ruimte buiten de kerk. Lijten veronderstelt dat deze ruimte in Oirschot stond op de plek waar later de Franse school gebouwd werd (nu Molenstraat 10).

Zoals gezegd was de belangrijkste taak van de kanunniken om op vaste uren van de dag en nacht in het kerkgebouw te bidden en te zingen. Ze namen daarvoor plaats in de koorbanken op het priesterkoor van de kerk, dat van de rest van de kerk werd afgescheiden door een oksaal, een rijk versierde afscheidingswand die voor de gewone gelovigen in het schip tijdens de dienst gesloten bleef. Alleen tijdens de consecratie van een Heilige Mis werd het voorhangsel van het oksaal even opengeschoven, zodat de gelovigen een glimp konden opvangen van de opgeheven hostie.

De getijdengebeden of koorgebeden dateren uit de begintijd van de kloosters (derde eeuw na Christus) en werd later door de gehele kerk overgeno-

men. Van de dagtaak van het kapittel zijn verschillende nauwgezette beschrijvingen bekend, en die was overal hetzelfde. In hoofdlijnen zag het er als volgt uit:

Om middernacht werd begonnen met de metten, bestaande uit gebeden en gezangen. Als de metten snel klaar waren konden de kanunniken nog even naar bed (vandaar het spreekwoord: “korte metten maken”) om rond vier uur weer samen te komen voor de lauden. Daarna celebreerde een van de priester-kanunniken een Heilige mis aan een van de altaren, waarna bij zonsopkomst de prime (gebeden op het eerste uur van de dag) werden gezongen. Daarna kwamen de kanunniken samen in de kapittelzaal, waar een hoofdstuk uit de regel werd voorgelezen en de bijeenkomst werd gehouden. Buiten de gebeden en de gezamenlijke bijeenkomst hadden de kanunniken geen zwijgplicht, maar waren ze wel gehouden aan stilzwijgen (klein silentium): alleen over dringende zaken mocht worden gesproken. Op het derde uur van de dag ging het kapittel terug naar de kerk voor de terts, waarna de Hoogmis werd gehouden aan het hoogaltaar op het priesterkoor. Rond het middaguur werden de sext en de noon gezongen. Eigenlijk hoorde dat op twee verschillende tijdstippen (het zesde en het negende uur), maar in de praktijk werden deze gecombineerd. Om drie uur volgden dan de vespers, en om half negen in de avond de completen, waarmee de dag routine eindigde tot aan de volgende metten. Tijdens die uren gold een groot silentium (volledig stilzwijgen). Elke samenkomst zal tenminste één uur geduurd hebben, zodat de kanunniken dagelijks tussen de zeven en acht uur in de kerk doorbrachten. Voor elke dienst werden de kerkklokken geluid, zodat de kanunniken tijdig voor elke dienst gewekt werden. Tot de neventaken van de kanunniken behoorde het schrijven en verluchten van boeken, het zorgen voor de kerk en de kerkelijke goederen, de liturgische kleding en vaatwerk, en onderwijs. Aan de kapittelschool (ook wel Latijnse school genoemd) werd onderwijs verzorgd in het latijn, muziek en zang. De bestaansmiddelen van een kapittel bestond uit grond dat ooit door weldoeners (waaronder de stichters van het kapittel) waren geschonken, en dotaties in de vorm van vruchtgebruik en tienden, waarvoor de kanunniken aan de verschillende altaren in de kerk diensten verrichtten. Ook uit de Memorie- of Jaargetijdenboeken werden inkomsten gegeneereerd: hierin werden de sterfdagen van weldoeners opgeschreven en dagelijks tijdens de prime werden de namen van de overledenen van die dag

voorgelezen. Uiteraard bracht ook het grondbezit van het kapittel inkomsten op. De kanunniken hadden ook persoonlijke inkomsten, de zogenaamde prebende, de opbrengst van bepaalde vruchtgebruiken of tienden die betaald werden als tegenprestatie voor diensten aan altaren in de kerk. Oirschot was met Sint-Oedenrode en Hilvarenbeek een van de oudste kapittels van Noord-Brabant. Van de andere kapittels in de Meierij zijn de stichtingsdata bekend: van 's-Hertogenbosch (1366), Eindhoven (1399) en Boxtel (1493). Lijten heeft waarschijnlijk gelijk als hij stelt dat de oudste kapittels niet gesticht, maar ontstaan zijn. Het kapittel van Hilvarenbeek dateert aanwijsbaar al van voor 1157, dat van Rooi van voor 1170. Als we de vita (levensbeschrijving) van Sint Odulphus voor waar aannemen had Oirschot al in de negende eeuw een kerk. Meer bewijs daarvoor ontbreekt. De eerste vermelding van het kapittel van Oirschot dateert van 1216, als een zekere Appolonius in een oorkonde wordt aangeduid als *Ecclesie Beati Petri in Orschot canonicus* (kanunnik van de kerk van de heilige Petrus in Oirschot). Uit een oorkonde uit 1270, afkomstig uit de abdij van Postel, blijkt dat het kapittel op dat moment verbonden is aan de *ecclesiae collegiatae beatae Mariae et beati Odulphi in villa de Oirschot* (de collegiale kerk van de heilige Maria en de heilige Odulphus in de plaats Oirschot). Kennelijk was Sint Petrus alleen de patroonheilige van het kapittel, die pas later verhuisde naar een nieuwe kerk die gebouwd werd op nauwelijks honderd meter afstand van de Mariakerk, en als patroon Sint-Petrus-Banden kreeg. De verhuizing van het kapittel toont tevens aan dat de Mariakerk inderdaad de juridische voorganger is van de Sint-Petrus.

Het kapittel is dus ouder dan 1216. Als stichters noemen de kanunniken zelf in 1618 de hertog van Brabant en ridder Daniël van Oirschot, maar dat is ruim vierhonderd later. Heer Daniël van Oirschot leefde in de tweede helft van de dertiende eeuw (hij benoemde omstreeks 1282 Dirck Berthout tot pastoor), en was samen met de hertog van Brabant (op dat moment Jan I) halfheer van Oirschot. Het kapittel is, zoals we al zagen, echter ouder dan 1216, en dus zal het noemen van de stichters een ander doel gediend hebben dat de historische werkelijkheid. Uit de Postelse oorkonde weten we dat de Mariakerk zetel was van het kapittel vóór de bouw van de eerste Sint-Petrus. Mogelijk is de bouw van de laatste kerk, met een reorganisatie van het kapittel voor de kanunniken in 1618 aanleiding om dat te beschouwen als een nieuwe stichting. Of heer Daniël en hertog Jan werkelijk bemoeienis gehad hebben met het kapittel is niet duidelijk: ze komen in ieder geval niet voor in het oudste jaargetijdenboek, en dat zou voor stichters natuurlijk wel gebruikelijk zijn. Overigens ging door de bouw van de Sint-

Vier kanunniken met de heiligen Augustinus en Hieronymus bij een open graf met de Visitatie, Meester van de Spes, Nostra

Petrus Sint Odulphus als mede-patroon van de Mariakerk (zoals Lijten het fraai formuleert) de mist in.

De oudst bekende statuten van het kapittel van Oirschot dateren van 1293, en zijn regelmatig aangevuld en herschreven. Het Oirschotse kapittel kende niet de verplichting dat kanunniken de priesterwijdingen moesten hebben ontvangen. Tot 1559 behoorde Oirschot tot het bisdom van Luik, maar tot aan het concilie van Trente waren de meeste seculiere kapittels onafhankelijk van de bisschop en vielen ze rechtstreeks onder de paus. Het concilie van Trente (1545-1563) veranderde dat, en na de nieuwe indeling van de Nederlandse bisdommen in 1559 viel het kapittel onder de bisschop van 's-Hertogenbosch.

Het aantal kanunniken in Oirschot bedroeg sinds 1282 elf. Aan het kapittel was de zielzorg opgedragen van de parochiekerken van Oirschot, Best (vanaf 1553), Bladel, Middelbeers, Vessem en Wintelre. Het kapittel had het recht om in die plaatsen pastoors te benoemen. De tienden waren in bezit van het kapittel, dat daarvoor de plicht had de kerkgebouwen te onderhouden.

Nadat Frederik-Hendrik van Oranje-Nassau in 1629 de stad 's-Hertogenbosch had veroverd op de Spaanse koning veranderde de situatie in de Meierij drastisch. Het kapittel van Oirschot nam zelfs nog een tijdlang zijn intrek in de stad 's-Hertogenbosch. Na de vrede van Munster in 1648 werd de openbare uitoefening van het katholieke geloof aan banden gelegd. Alle katholieke parochiekerken, ook die van Oirschot, werden genaast door de Nederduits-Gereformeerde kerk, en de kerkelijke goederen vervielen grotendeels aan de staat, de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Mariakerk (inmiddels O.L. Vrouwekapel) kreeg de functie van boterwaag.

Voor de kapittels en andere kerkelijke gemeenschappen als kloosters gold dat zij mochten voortbestaan, maar geen nieuwe leden mochten benoemen, waardoor ze geleidelijk uitstierven. Volgens een besluit van de Staten-Generaal van 13 februari 1649 mocht het kapittel van Oirschot in geseculariseerde vorm voortbestaan onder bepaalde voorwaarden. Zo werd bepaald dat een derde deel van de prebenden voortaan moest worden aangewend voor het onderhoud van gereformeerde predikanten, schoolmeesters en kosters en *persone habiles* (dat wil zeggen van de gereformeerde religie) konden worden aangesteld als kanunnik. In de overgangperiode kregen kanunniken die in de Republiek verbleven hun volledige prebende uitbetaald, zij die in het buitenland verbleven noch slechts een

derde deel. Uiteindelijk bestond het kapittel nog slechts uit titulaire kanunniken van gereformeerde huize, en werden de geestelijke goederen van het kapittel namens de Staten-Generaal beheerd door rentmeesters (eveneens van de ware christelijke Gereformeerde religie). Deze situatie bleef bestaan tot 3 januari 1812, toch bij keizerlijk decreet alle religieuze gemeenschappen werden opgeheven. Alle eigendommen vervielen aan de staat, op één na: de cantorij van Oirschot werd gesticht in 1501 als benefi­ci op grond van het testament van Heer Engelbert van den Spijker, in leven kanunnik van de kerk Sankt-Maria im Kapitol te Keulen, die geboren is te Best. Met de inkomsten van de cantorij werd de zang tijdens de eredienst bekostigd, in de eerste plaats door het aanstellen van een cantor die leiding gaf aan de zang van de kanunniken, en aan de *schola cantorum*, het koor van de leerlingen van de kapittelschool. De kerkzang in de Oirschotse kapittelkerk moet indrukwekkend zijn geweest. De Sint Peterskerk beschikte over *choralen* (koorzangers), maar er werden ook beroepsmusici gecontracteerd. Zo zijn Willem Geraerts van Bilzen en Dirck Weygerganx werkzaam als basconter. Bij een hoog niveau van koorzang hoort een groot orgel. Henrick Niehoff uit 's-Hertogenbosch bouwt een orgel van drie klavieren voor de kapittelkerk, dat al in 1550 is geïnstalleerd. Op de feestdag van Sint Cæcilia (22 november) vierden alle musici op kosten van het kapittel het feest van de patrones van de muziek¹.

Het vermogen van de cantorij werd beheerd door een collator, generaties lang uit de familie Buckings (later Beukenex geheten) uit Oirschot. Opmerkelijk is dat de Staten-Generaal in 1678 de dertienjarige katholieke Arnoldus Buckincx erkennen als *collator* van het *Beneficie der Cantorije van Oirschot*. Een afstammeling van Arnoldus, Th. Beukenex uit Boxtel, draagt in 1980 het beheer van de Cantorij op aan het kerkbestuur van de Sint-Petruskerk. Het is het laatste restant van het ooit eerbiedwaardige kapittel van Oirschot.

In het schepensbankarchief van Boxtel bevindt zich een procesdossier waarin een Oirschots kanunnik een hoofdrol speelt. Adriaen van Beck is een van de laatste katholieke kanunniken van het kapittel van Oirschot. Op grond van het besluit van de Staten-Generaal uit 1649 behield hij zijn inkomsten, ofschoon hij daarvan na 1666 (toen hij in Oost-Fleteren bij Iperen verbleef) waarschijnlijk maar een derde heeft overgehouden. Aan het einde van zijn leven verblijft Heer Adriaen (Heer is de gebruikelijke aan-

spreektitel van priesters) bij zijn familie in Boxtel. Zijn zuster Henrickje Servaes van Beeck is namelijk getrouwd met Roelof Bartholomeussen (Roetaerts), die in die plaats woont. Op 30 december 1680 verblijft Heer Adriaen ziek in Oirschot in het huis van Lubertus van Vollenhoo, rentmeester van het kapittel van Oirschot. Lubertus is een vooraanstaande protestant, president-schepen van Oirschot en een volle neef van Pieter van Nahuijs, in deze tijd onder andere schout en schepen (Volgens een verklaring van Pieter van Nahuijs hebben hun beider moeders *in eenen buijck gelegen*). Heer Adriaen van Beeck laat notaris Heribertus van Audenhoven bij zich komen en laat deze een akte van procuratie opmaken, waarin hij van Vollenhoo machtigt om *ten huijse van de kinderen van wijlen Roeloff Bartholomeussen binnen de baronnie van Boxtel vuijt sijn naem te halen ende te lichten alle alsulcke contante penningen en gelt midtsgaders alle de rente brieven ende pampieren die den voorschreven heer Adriaen was hebbende*. Volgens de akte bevinden het geld en de waardepapieren zich *op seecker camerken in een seecker casie* als mede op *seeckere andere sijne camere in seecker kistien*. De sleutels van het kastje en het kistje overhandigt Adriaen aan de notaris. De kanunnik heeft zijn twijfels over de missie, en laat in de akte opnemen dat *als de kinderen eenich obstakel ofte swaerichheit mochten commen te maecken* de gemachtigde de officier (drossaard) en schepenen van Boxtel moet inschakelen.

Op 30 december gaat de rentmeester met de notaris en met Joost van der Lusdonk naar het huis van de kinderen Bartholomeussen in Boxtel. Het gezelschap wordt keurig binnengelaten. Met de sleutels opent van Vollenhoo eerst *een out kasie staende op sijnen caemer* en haalt daar uit *eenighe sacken met gelt sonder de selve getelt te hebben*. Hij doet het geld in een reiszak die hij daarvoor speciaal heeft meegenomen. Tegen de verwachting in maken de kinderen geen enkele bezwaar, en schijnen hem zelfs bij met een kaars. Dochter Adriaentje leidt vervolgens de rentmeester naar de deur van *een kelder camer alwaer de bibliotheeck van de heer Constituant was staende*, en wijst hem een kistje aan waaruit van Vollenhoo *twee kleijne sackiens met gelt, midtsgaders twee leere sackjens met obligatien ende papier* haalt, die hij eveneens in zijn reiszak steekt. Met Joost van den Lusdonk vertrekt hij vervolgens naar herberg den Helm (waar de notaris is gebleven weten we niet). Dan blijkt echter dat vier zussen Bartholomeussen hen zijn gevolgd. Kennelijk heeft de familie na het vertrek van het gezelschap uit Oirschot spijt gekregen van hun hartelijke medewerking, en

besloten alsnog in actie te komen. In de gelagkamer van de herberg ontstaat een hevige discussie (*veele discoursen*) met Maria, Adriaentje, Cathelijn en Maria de jongste, *insinuerende de naeste erfgenaem te sijn van de heer constituant*. In het bijzijn van de andere gasten, waaronder de Boxtelse schepenen Goijaert van Duijsel, Jan Wouters van Hal en Henrick Huijgens, *midtsgaders den secretaris* Huijgens is het Adriaentje Bartholomeussen, die de reiszak met de zakken geld en waardepapieren aan van Vollenhoo *feitelijk ontweldicht*, en met de zak onder haar arm gaat Adriaentje met haar zusters terug naar haar moeders huis. Van Vollenhoo gaat onmiddellijk naar de drossaard van Boxtel om een aanklacht in te dienen. De drossaard stuurt de vorster naar het huis van de kinderen Bartholomeussen om *vuijt sijnen naem te protesteren over het feitelijk ende geweldich wechnemen van het voorschreven gelt ende papieren*.

Conform de machtiging van heer Adriaen laat Lubertus van Vollenhoo als aanlegger (eiser) op 11 januari 1681 de kinderen Bartholomeussen dagvaarden voor de schepenen van Boxtel vanwege het *aenden aenlegger ontweldicht ende ontdraegen hebbende seeckere penningen toebehorende de voorschreven heer Adriaen van Beeck*. De gedaagden zijn: Cornelis Nuijens als echtgenoot van Maria, Anthonij Mandos als echtgenoot van Adriaentje, en Jan Wouters Smits cum suo als momboiren over Servaes, Catalijn ende Maria, *broeder ende susters*, kinderen van de Roeloff Bartholomeus.

Hij verzoekt om een vonnis waarbij de kinderen *schuldig bevonden worden ende gehouden sijn aenstonts aenden aenleger wederom te restitueren de voorschreven bij haer feitelijk ende geweldelijck gespolieerde ende wechgenomen sacken met gelt ende pampieren*.

Het dossier bevat slechts een afschrift van de akte van procuratie, en de autorisatie en dagvaarding. De laatste is ernstig gehavend. Mogelijk hebben de gedaagden nog voor de zitting aan de eis voldaan, en is het niet tot een vonnis gekomen. Nauwelijks een maand na de dagvaarding maakt heer Adriaen zijn testament op voor notaris van Audenhoven. De kinderen Bartholomeussen worden genoemd als erfgenamen.

Heer Adriaen van Beeck wordt in Oirschot in de kerk begraven op 20 april 1683. Mogelijk is hij de laatste katholieke kanunnik van het Oirschots kappittel.

Literatuur:

Inventaris van het archief van het Kapittel van Oirschot (1261) 1328-1811, 's-Hertogenbosch 1994.

J.H.G.M. Deckers, Kapittels en kanunniken in de Meierij, Boxtel (1998)

F.P.M. Jespers, Orgelspel en kerkzang in de Oirschotse kerken, H.J.M. Mijland (red), Oog op Oirschot, pag. 219.

J. Lijten, De oudste documenten betreffende het Oirschots kapittel, in Campinia VIII (1979) pag. 188.

J. Lijten, Het ontstaan en de taak van kapittels, in Campinia XXIX (1999) pag. 56.

A.C.M. Neggers, De familie Buckincx en de cantorij van Oirschot, in Gens Nostra LXXIV (2019), pag. 162.

---

1   Jespers, Orgelspel, a.w. pag. 220.

**“Ook op zoek naar verborgen
verleden?”**

HEEMKUNDEKRING

De Heerlijkheid
Oirschot